

Publieke ruimte na corona: ‘Voor een doorbraak moet de crisis lang genoeg duren’

Leestijd: 8 minuten
[Apache Lokaal0](#)

Tijdens de lockdown namen verschillende steden en gemeenten het initiatief om meer publieke ruimte beschikbaar te stellen, of om die ruimte op zijn minst anders in te delen. Een aantal van die ingrepen bleef ook nadien voortbestaan. Hoe efficiënt waren die maatregelen, wie kon ervan genieten en in hoeverre zal de coronacrisis op lange termijn een effect hebben op de verdeling van onze publieke ruimte?

Tijdens de lockdown leek het even initiatieven te regenen. Om de druk op de groene ruimte te verlichten, kwamen steden en gemeenten met allerlei ideeën aandragen. Zo stelde **Natuurpunt** de Vinderhoutse bossen in Gent open voor het publiek, ontstond het idee om in Schaarbeek een joggingparcours rond het Josaphatpark aan te leggen, werd in verschillende steden de oppervlakte voor horeca-terrassen uitgebreid en zagen her en der nieuwe fietspaden het licht. Hoe belangrijk waren die initiatieven?

“Er werd voor onze gebieden weinig onderzoek naar het gebruik van de publieke ruimte tijdens de coronacrisis gevoerd”, vertelt **Hilde Heynen**, gewoon hoogleraar aan het departement **Architectuur** aan de KU Leuven.

“Maar uit een Deense studie blijkt dat de publieke ruimte tijdens de lockdown intensiever gebruikt werd voor activiteiten ter plekke, en veel minder voor bewegingen van punt A naar punt B. Vooral de pleinen werden vaker gebruikt voor verblijf en recreatie.”

Hilde Heynen (KUL): ‘Het feit dat straten, parken en pleinen vaker gebruikt werden als buitenruimte, toont aan dat de publieke ruimte in tijden van beperkingen van groot belang is’

Om heropflakkingen van het virus tegen te gaan, speelde de herindeling van de openbare ruimte – in tegenstelling tot wat soms beweerd wordt – volgens Heynen een minder grote rol. “Uit Amerikaans onderzoek begreep ik dat nieuwe uitbraken van de ziekte slechts ten dele samenhangen met bevolkingsdichtheid”, klinkt het.

“De meest relevante factor in deze is overbezetting van woningen, meer dan de afstand tussen woningen zelf. Kansarmoede is een belangrijkere factor dan stedelijke dichtheid. Maar het feit dat straten, parken en pleinen vaker gebruikt werden als buitenruimte, toont aan dat de publieke ruimte in tijden van beperkingen van groot belang is. In dat kader was het dan ook jammer dat speelpleinen zo lang dicht bleven.”

Afschakelingsplan

Volgens landschapsarchitect en stedenbouwkundige **Jan Vilain** (Infopunt Publieke Ruimte – Voetgangersbeweging vzw) is het nieuwe codewoord van deze crisis ‘nabijheid’.

“Mensen hebben sinds lang de kwaliteit van hun eigen leefomgeving opnieuw ontdekt. Door thuis te werken en vaker te wandelen, zijn mensen hun eigen omgeving niet enkel meer beginnen appreciëren, maar zijn ze er ook extra aandacht aan gaan schenken. Plots viel het op dat er bijvoorbeeld geen schaduw was, of geen fonteintje. Het belang van kwaliteit in de eigen omgeving heeft aan kracht gewonnen.”

Hoofddocent Ruimtelijke Planning Hans Leinfelder: ‘Na de coronaperiode zal het zaak zijn om er werkelijk een opdracht van te maken meer publieke ruimte te creëren’

Die verscherpte aandacht voor de publieke ruimte is ook **Hans Leinfelder**, hoofddocent **Ruimtelijke Planning** (KU Leuven) niet ontgaan. “Er is tijdens de coronacrisis geen nieuwe publieke ruimte ter beschikking gesteld”, zegt Leinfelder.

“Wat er wel gebeurd is: mensen werden veel vaker gesensibiliseerd over welke publieke ruimte in hun buurt ter beschikking was. Het aanbod werd veelvuldig online voor het voetlicht geplaatst. Na de coronaperiode zal het zaak zijn om er werkelijk een opdracht van te maken meer publieke ruimte te creëren. Er zijn immers steeds uitdagingen die smeken om meer openbare ruimte, zoals ook de hitte-eilanden.”

Maar ook met het oog op toekomstige crisismomenten pleit Leinfelder voor nieuwe plannen. “Elk stadsbestuur met dichtbevolkte wijken moet erover nadenken hoe het in tijden van crisis flexibel zou kunnen omgaan met publieke ruimte”, vervolgt Leinfelder. “Net zoals er een afschakelingsplan voor elektriciteit bestaat, moet er ook een plan uitgetekend worden voor momenten van crisis waarin we afstand van elkaar moeten houden.”

Leinfelder: ‘Heel veel gebouwen, ook publieke, worden onderbenut’

“Op een gegeven moment hebben we bijvoorbeeld sporthallen gesloten, terwijl we die evengoed hadden kunnen gebruiken om kinderen, die thuis onvoldoende ‘rustige’ ruimte hadden, er hun huiswerk te laten maken. We hebben onvoldoende gezocht naar flexibele manieren om met ruimte om te gaan.”

“Heel veel gebouwen, ook publieke, worden onderbenut. Beschouw dit als een oproep om het aanbod van ruimte in kaart te brengen. Tijdens momenten van crisis kunnen we vervolgens in fases denken. Als het nodig is, openen we de gebouwen van fase 1. Als het nog prangender is, de ruimtes van fase 2, enzovoort.”

Jongeren of gezinnen met kinderen

Het enige moment waarop er volgens Leinfelder echt door de overheden over het gebruik van de bestaande publieke ruimte werd nagedacht, was wanneer dat diende om economische doeleinden te realiseren, zoals bij de uitbreiding van de terrassen van horecazaken het geval was.

“Met het uitbreiden van de terrassen werd ruimte, die in eerste instantie afgenomen was van de auto’s, opnieuw afgenomen van fietsers en wandelaars”, aldus Leinfelder. “In een aantal stadscentra wordt fietsers nu gevraagd af te stappen om die reden.”

‘Publieke ruimte is eigenlijk een plaats waar je in eerste instantie zo weinig mogelijk beperkingen oplegt, zodat verschillende sociale groepen er elkaar kunnen ontmoeten en leren begrijpen’

Op lange termijn is die privatisering van de publieke ruimte volgens Leinfelder dan ook problematisch. “Je raakt aan de essentie van wat publieke ruimte is. Publieke ruimte is eigenlijk een plaats waar je in eerste instantie zo weinig mogelijk beperkingen oplegt, zodat verschillende sociale groepen er elkaar kunnen ontmoeten en leren begrijpen. Het is een essentieel onderdeel van de samenleving.”

“Hoe kleiner je die maakt, hoe kleiner je die mogelijkheid maakt. Ik begrijp de keuze om de terrassen uit te breiden, maar we moeten in het oog houden dat dit geen permanente maatregel wordt.”

Eric Corijn, emeritus hoogleraar **Stadsstudies** aan de **Vrije Universiteit Brussel (VUB)**, is niet radicaal tégen de tijdelijke bezetting van de publieke ruimte door terrassen. “De bezetting van de publieke ruimte gaat gepaard met een aantal functies. Als je de verblijfsfunctie in een publieke ruimte wil ondersteunen – en dus niet enkel de mobiliteitsfunctie –, heb je terrassen nodig.”

Emeritus hoogleraar Eric Corijn: ‘Bij schaarste van ruimte komen belangengroepen tegenover elkaar te staan’

“Maar bij schaarste van ruimte komen belangengroepen natuurlijk tegenover elkaar te staan, en – in het geval van de recente incidenten in Blankenberge – moeten de jongeren dan plots weg. Maar die discussie wordt eigenlijk te weinig gevoerd. Wie sluiten we uit?”

“Waarom zouden gezinnen met kinderen meer recht op ruimte hebben dan jongeren? Privatisering van de ruimte betekent ook een privatisering van regels: als je een deel van de publieke ruimte krijgt om private initiatieven op uit te baten, moet je ook regels krijgen.”

Ook Leinfelder pleit voor een bewuste omgang met de publieke ruimte. “De manier waarop de publieke ruimte gebruikt wordt, hangt af van wat je aanbiedt. Plaats je bankjes, leg je een skatepiste aan, is er groen aanwezig? Dit bepaalt hoe en door wie die ruimte bij voorkeur toegeëigend kan worden, en dan krijg je al dan niet verdringingseffecten. Kwalitatief moet er een gezonde mix aan publieke ruimtes aanwezig zijn, dat is belangrijker dan de kwantitatieve verdeling.”

Het onverwachte

Stedenbouwkundige Vilain wijst erop dat de grootste vorm van privatisering van publieke ruimte door de auto gebeurt, of die nu rijdt, dan wel stilstaat. “Maar de crisis zal misschien wel een aantal dingen in gang zetten”, klinkt het. “Het vele thuiswerk heeft tot minder mobiliteit geleid. Meer mensen zijn hun bedrijfswagen in vraag gaan stellen.”

“Daardoor komt er potentieel veel ruimte vrij”, aldus Vilain. “Als die vrijgekomen ruimte voor een deel ter beschikking van de horeca wordt gesteld, zie ik daar geen probleem in. Een ander deel kan dan gebruikt worden voor groenruimtes, speelruimtes en dergelijke. De wisselwerking tussen private en publieke ruimte is weliswaar delicaat, maar als die op een

eerlijke en toekomstgerichte manier verdeeld wordt, kan het. De crisis kan op die manier als een reusachtig experiment beschouwd worden.”

“We zagen tijdens de lockdown en daarna overigens niet enkel vormen van privatisering, maar ook voorbeelden waarbij privé-eigendom opengesteld werd voor het publiek. Zo stelden grootgrondbezitters van **Landelijk Vlaanderen** tijdelijk hun domein open voor wandelaars en jeugdkampeerplaatsen, en konden bewoners van de Brugse Poort, de meest dichtbevolkte wijk van Gent, een deel van de buitenruimte van **De Meubelfabriek** voor een uur reserveren.”

‘Evenementen zijn een pacifiërende actor voor ontmoetingen tussen mensen uit verschillende groepen’

Volgens Corijn zal een aantal ingrepen die genomen werden tijdens de coronacrisis, dan ook een blijvend karakter krijgen. “De horeca zal makkelijker meer plaats krijgen. Klanten zitten immers ook liever buiten op dit moment, daar zal geen belangenconflict ontstaan. Er zullen ook meer fietspaden overblijven dan vóór de lockdown.”

“Tegelijkertijd is de coronacrisis gepaard gegaan met een sterk functieverlies van de publieke ruimte. Een belangrijk aspect van de publieke ruimte is dat mensen er geconfronteerd kunnen worden met het onverwachte en het verwonderende. Dat doet ons beseffen dat er andere zaken bestaan buiten het eigen leven.”

“Maar de kunstensector en de evenementensector zijn tijdens deze crisis schandalig behandeld geweest, met het risico dat we onze publieke ruimte enkel nog uit wandelaars en Hoegaarden-drinkers laten bestaan. Evenementen zijn een pacifiërende actor voor ontmoetingen tussen mensen uit verschillende groepen. We betalen een erg hoge prijs door het onverwachte uit onze publieke ruimte te halen.”

Huis met eigen tuin

Leinfelder ziet minder voorbeelden die ontstaan zijn tijdens de coronacrisis, en op lange termijn behouden zullen worden. “Het verband tussen corona en onze ruimtelijke inrichting wordt naar mijn gevoel nog niet vaak genoeg gezien. Ik vrees zelfs eerder een averechts effect. Media maakten al bekend dat de vraag naar bouwgronden met een eigen tuin toegenomen is. Mensen vragen zich af waarom ze in de stad zouden wonen als ze erbuiten over een eigen tuin kunnen bezitten.”

“Maar mensen in steden betalen daar de prijs voor”, aldus Corijn. “Daarmee wordt lijnrecht ingegaan tegen de collectiviteit, want het ontnemt anderen de publieke ruimte. Mensen die denken dat de oplossing ligt bij het verhuizen naar de rand, en een eigen tuin te nemen, zijn op die manier mede verantwoordelijk voor de hittegolf in de stad. Aan de oorzaak ligt een gebrek aan collectief beleid. Mijn aanpak? Maak van publieke ruimte het startpunt opdat de private oplossingen te duur worden. Als je echt wil privatiseren, moet je daar ook de echte prijs voor betalen.”

Of de ingrepen in de publieke ruimte zullen blijven, hangt volgens Corijn dan ook af van de krachtsverhoudingen. “Er is al langer een transitie gaande naar lokalisering, waarbij de stad toenemend een residentiële functie wordt toegemeten, en minder als een ruimte voor louter mobiliteit functioneert.”

“Maar in ons land zijn er twee krachten die daar tegenin gaan: de economische lobby’s enerzijds, en anderzijds groepen die de stad eerder als gebruiksvoorwerp zien, en er met hun auto in de publieke ruimte willen parkeren. Dan hangt het af van welke politieke krachten welke tendensen ondersteunen.”

Dinosaurussen

Of het lappendeken aan initiatieven ook de intrede van blijvende trends inluide, is volgens Vilain een vraag die pas beantwoord zal kunnen worden op het einde van de rit. “Veel zal afhangen van hoe de crisis evolueert, en wat de gevolgen zullen zijn op de mobiliteit. Zolang het openbaar vervoer niet opnieuw volwaardig kan worden ingeschakeld, zijn er twee opties mogelijk. Ofwel evolueren we naar een situatie met meer fietsinfrastructuur, zoals in Madrid, Lissabon of Bordeaux het geval is, ofwel stappen mensen opnieuw over naar de auto.”

Stedenbouwkundige Jan Vilain: ‘Ofwel evolueren we naar een situatie met meer fietsinfrastructuur, ofwel stappen mensen opnieuw over naar de auto’

Volgens Vilain is het dankzij de crisis dat mensen veel beter nadenken over het begrip ‘essentiële verplaatsing’. “Vroeger werd daar niet bij stilgestaan, maar nu werden mensen echt gedwongen om na te denken over hun verplaatsing. Dat was al een trend die in opmars was sinds het stijgende gebruik van de deelauto’s. We zien dat de crisis vandaag een aantal zaken heeft doen versnellen.”

“Een aantal zaken waar voordien veel politieke moed voor nodig was, zoals bijvoorbeeld het afsluiten van straten of het aanleggen van nieuwe fietspaden, gebeurt nu soms in een vingerknip. Een aantal daarvan, zoals de verkeersluwe maatregelen in Gent en Brussel, liggen in het verlengde van het beleid. Het zou me dus verwonderen moesten die initiatieven na de crisis allemaal gewist worden.”

“Eigenlijk is heel deze situatie een soort overgangsfase. Hoe langer deze situatie duurt, hoe duidelijker ook de nood aan verandering zal blijken. In feite moet de crisis in deze zin lang genoeg duren om een doorbraak te kunnen krijgen. Een trendwatcher vergeleek het ooit met het moment waarop de dinosaurussen uitstierven.”

‘Hoe langer deze situatie duurt, hoe duidelijker de nood aan verandering zal blijken’

“Nog vóór de dinosaurussen stierven, waren er al kleine zoogdieren aanwezig. Enkel kregen zij niet de kans uit te groeien. Zo zal het misschien wel zijn met de coronacrisis. De crisis kan ertoe leiden dat trends die al aanwezig waren in onze maatschappij, versneld kunnen uitgroeien.”

Het resultaat zal een samenspel zijn. “We hebben behoefte aan nabijheid, de nood naar groen is toegenomen, en als alles goed gaat, komt er misschien ook ruimte vrij. Maar tegelijkertijd is er ook minder financiële ruimte. Vergroening is evenwel een absolute voorwaarde om stedelijk leven aangenaam te maken. Hopelijk kan deze crisis dan ook een katalysator zijn om de klimaatcrisis aan te pakken.”

Uitgelichte afbeelding: Marc Ryckaert (Wikimedia Commons CC BY 3.0)

